

'שאלת האישה' וקולן של נשים בחברה החלוצית לאור הקובץ 'קהליתנו'

אביבה אופז

מבוא

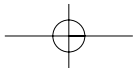
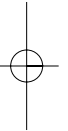
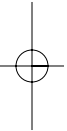
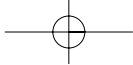
שחרור האישה ושוויון בין המינים הם ממרכיבי המיתוס של התקופה החלוצית, ובמסגרת זו הונצחו בזיכרון הקולקטיבי, בעיקר על ידי התנועות הציוניות הסוציאליסטיות. אולם בעקבות המחקר ההיסטורי והפמיניסטי בשנים האחרונות ניבעו סדקים במיתוס ויש שהגיעו למסקנה כי 'את המיתוסים ספקו הגברים'¹.

יונינה טלמון עמדה כבר לפני כשלושים שנה על הסתירות והמורכבות בהתייחסותה של החברה הקיבוצית הרדיקלית לנושא המשפחה ולמעמד האישה.² המחקרים בשני העשורים האחרונים, ובעיקר מחקרים שערכו נשים, הובילו למסקנות קיצוניות וחד־משמעיות יותר, שלפיהן האישה בחברה החלוצית לא זכתה לא לשחרור ולא לשוויון זכויות.³ בעוד ההיסטוריוגרפיה הרשמית נכתבה באופן

1 הניסוח בעקבות מאמרה של ד' ברנשטיין, 'את המיתוס ספקו הגברים', פוליטיקה, 27 (1989), עמ' 60-63. לטענתה של ד' יורעאלי הנשים שיתפו פעולה עם יצירת המיתוס וקיבלו את הגבלת מעמדן מתוך מניעים אידאליסטיים ואידאולוגיים. ראו מאמרה 'תנועת הפועלות בארץ ישראל מראשיתה ועד 1927', קתדרה, 32 (תמוז תשמ"ד), עמ' 109-140.

2 'טלמון, יחיד וחברה בקבוץ, ירושלים תשל"ל, עמ' 12-35.

3 בין המחקרים הפמיניסטיים שעסקו ב'שאלת האישה' בחברה החלוצית: מ' שילה, 'חוות הפועלות בכנרת 1911-1917, כפתרון לבעיית הפועלת בעלייה השנייה', קתדרה, 14 (טבת תש"ם), עמ' 81-112; ש' ברנשטיין, 'פועלות וחלוצות בעלייה השנייה – תקוות ואכזבות', בתוך: מ' נאור (עורך) העלייה השנייה 1903-1914 (עידן 4), ירושלים תשמ"ה, עמ' 145-163; יורעאלי (לעיל, הערה 1); ב' מלמן, 'מן השוליים אל ההיסטוריה של הישוב: מגדר וארץ ישראליות – 1890-1920', ציון סב, ג (תשנ"ז), עמ' 243-278.

במסגרת הספרותית שבה ביטאו עצמן הנשים, 'ספרות הגילוי האישי', נכללים גם היומנים הקבוצתיים. בתוך הקורפוס של ספרות חלוצים מהווה היומן הקבוצתי ז'אנר לעצמו, והוא קשור במיוחד בקבוצות האינטימיות של העלייה השלישית. בדיקת היומנים הקבוצתיים העלתה כי הם נכתבו כמעט במקביל, בשנות העשרים, בקרב קבוצות שונות של חלוצים בראשית התגבשותן בארץ. עד כה נחשפו ונחקרו חמישה יומנים: 'קובץ קהליתנו', 'ספר הקבוצה', 'ספר החיים', 'הסולל' ו'מחינו'.¹¹ יש עדויות לניסיונות נוספים לכתיבת יומנים קבוצתיים, אלא שמביניהם יש שכתבתם נפסקה כעבור זמן קצר, אחרים אבדו ויש ככל הנראה קטעי יומנים נוספים שלא הגיעו עדיין לחשיפה ציבורית.¹² עיון משווה ביומנים מגלה כי למרות הבדלים ניכרים ביניהם יש להם סימני היכר ומאפיינים משותפים ייחודיים, המצדיקים את ראייתו של היומן הקבוצתי כז'אנר דורי. היומנים לא נכתבו בדרך אחידה. היו יומנים דוגמת 'קהליתנו' שעיקרם כינוס מכוון של רשימות אישיות וקטעי יומנים פרטיים לקובץ אחד. ויומנים אחרים הם פרי תהליך כתיבה שנמשך ברציפות לאורך שנים והתנהל באופן בלתי אמצעי; על פי העדויות נקבעה ליומן פינה בחצר הקבוצה (חדר האוכל, מחסן הבגדים וכדומה), ולכאן היה בא החבר לקרוא את דברי חבריו ולחשוף לפניהם את אשר עם לבו.

ייתכן שהיומן הקבוצתי הופיע כאופציה ז'אנרית בקרב חלוצי העלייה השלישית דווקא, משום שהוא היה כלי ביטוי מוכר לחלוצים אלה מימי תנועת הנוער בגולה, והם אימצוהו מחדש מפני שמצאו בו מסגרת ביטוי הולמת לנוכח התנסויותיהם כמהגרים וכחלוצים צעירים בארץ חדשה. אך בה בעת הוא צמח גם מתוך התשתית האידאית והרוחנית של העלייה השלישית. ניתן לראות בו אחד הביטויים לניסיון האוטופי של הקבוצה האינטימית ו'העדה' השומרית לכוון חברה חדשה ומתקנת, ששוררים בה יחסים ישירים, כנים וגלויים. היומן הקבוצתי תאם את האתוס החלוצי, שתבע מן היחיד הודעות והתמסרות מוחלטת, עד כדי ביטול עצמי, ודרש לבטל את הגבולות בין היחיד לקבוצה כביטוי לשיתוף נפשי ורוחני ולאינטימיות המסירה מחיצות בין אני לאתה.¹³ ואכן ברוב היומנים הקבוצתיים מרכיב הווידוי תופס מקום מרכזי. בווידויים אלה, הנמסרים באמצעות היומן לעדה (או לקבוצה), נשמעים שיחו וזעקתו של היחיד, התסכול, האכזבה וכאב הוויתור על החלומות. על רקע רגשות הניתוק, הבדידות וההתפכחות המאכזבת סיפק היומן, כמו גם השיחה והווידוי הקולקטיביים, הזדמנות לטיפוח רגשות של הזדהות, שייכות ושיתוף, וזאת כחלק מן הניסיון ליצור מסגרת אינטימית תומכת, חלופית לבית ולמשפחה שנשארו מאחור.

היומנים הקבוצתיים מזמנים זווית ראייה מיוחדת לבדיקת הנושא המגדרי ו'שאלת האישה'¹⁴ בחברה החלוצית. ייחודם בהקשר זה הוא בהיותם אחד המקורות שבהם נשמע קולה האוטופי של האישה

11 על היומנים הקבוצתיים ראו: א' אופו, תעודה ויצירה, תל-אביב תשנ"ו.

12 לדוגמה יומן של קבוצת גניגר ולאחרונה נתגלה יומן קבוצתי שנכתב בקיבוץ שריד.

13 ראו: מ' צור, 'הקבוצה האינטימית', שדמות, לט (סתיו תשל"א), עמ' 62-68.

14 הנוסח 'שאלת האישה' מופיע ב'קהליתנו' עצמו. ראו לדוגמה דברי בנימין דרור: קהליתנו, קובץ תרפ"ב, מבואות והארות מ' צור, ירושלים תשמ"ח, עמ' 30-31 [להלן: קהליתנו]; כל ההתייחסויות לקובץ 'קהליתנו' תהיינה על פי מהדורה זו, מראי המקומות יצינו בגוף המאמר בסוגריים].

כמעט בלעדי על פי מקורות גבריים, חשף המחקר לאחרונה מקורות ראשוניים נשיים ונשען גם עליהם. התמונה ההיסטורית המצטיירת מהם שונה מזו שהופנמה בתודעה הלאומית לאורך מאה שנות ציונות. המהפכה הפמיניסטית בחקר התקופה החלוצית תרמה לא רק לקידום אינטרסים פמיניסטיים, אלא גם לראייה היסטורית מאוזנת וראלית יותר.⁴

מסקירת המקורות ההיסטוריים של התקופה החלוצית עולה כי מקומן של הנשים בתייעוד הרשמי והציבורי אכן מצומצם ביותר. הרושם המתקבל הוא כי הנשים 'שתקו' לכאורה. גם על מדף הספרים נוכחותן שולית ביותר. אולם ממחקרים חדשים מתברר כי נשות העליות הראשונות הרבו לכתוב, אלא שהן ביטאו עצמן בעיקר בכתיבה המסוגלת כספרותית למחצה או כספרות הגילוי האישי – יומנים, מכתבים וממארים.⁵ במחקרה על ספרות הנשים החלוצות קושרת יפה ברלוביץ את ההתגדרות בז'אנר הדיסקרטי בהצטנעות ובנטייה לאינטימיות, התואמות לדבריה את מסורת הכתיבה הנשית. טעם דומה משתמע מדבריו של דן מירון לגבי כתיבתה של רחל כצנלסון-שזר.⁶ נראה כי המקרה המיוחד של רחל כצנלסון-שזר עשוי להאיר את התופעה הכללית של ה'שתיקה' הנשית בחברה החלוצית. את העובדה שרחל שזר לא מימשה את יכולתה הספרותית הגבוהה מייחס מירון לשני גורמים: גורם אחד הוא אי היכולת למצוא צידוק ואישור פנימי להתפנות לעבודה ספרותית, מפני שעבודה רוחנית נתפסה באתוס החלוצי כהשתקעות בתוך 'זירת האני', והחלוץ נדרש לכן לדכא את הדחף האינטלקטואלי והרוחני. גורם אחר הוא תפיסתה של רחל,

רחל כצנלסון-שזר,
בנובמבר 1907

המשתמעת מתוך יומנה,⁷ כי היצירה הרוחנית מבטאת את 'האירוטיות הנשית' של היוצרת, מאחר שהיא נובעת מאותו מקור שממנו 'שופע הכוח המיני' שלה,⁸ ולכן היציאה אל הזירה היצירתית האינטלקטואלית יש בה איזו התערטלות 'פסולה'. מתוך תפיסה זו, אומר מירון, נבע הצו 'לכבוש את הלב'. 'בכל בוקר', כתבה רחל ביומנה, 'בא הכאב עם הרגע הראשון של ההכרה, אבל אחר כך... למדנו בארץ "לכבוש את הלב"'.⁹ היומנים, לדברי מירון, שימשו לרחל 'שסתומי ביטחון אישיים', שאפשרו שחרור מצוקות והיו 'מנגנוני בידוד' ושמירה על איפוק. באמצעותם היא ניהלה דו-שיח עם עצמה ומכאן עצמתם הרוחנית.¹⁰

4 בעקבות מאמרו של י' בן ארצי, 'האשה בראשית ההתיישבות בארץ ישראל', י' עצמון (עורכת), אשנב לחייהן של נשים בחברות יהודיות, ירושלים תשנ"ה, עמ' 309-325.

5 על פי: י' ברלוביץ, 'ספרות נשים בנות העלייה הראשונה', פרוזה 66-67 (1983), עמ' 31-33; הנ"ל, 'האשה בספרות הנשים של העלייה הראשונה', קתורה, 54 (טבת תש"ן), עמ' 107-124.

6 ד' מירון, 'הלב הכבוש', הנ"ל, אימהות מייסדות, אחיות חורגות, תל-אביב תשנ"א, עמ' 249-271.

7 ר' כצנלסון-שזר, אדם כמו שהוא, בעריכת מ' הגתי, תל-אביב תשמ"ו.

8 שם, עמ' 323-324.

9 שם, עמ' 224.

10 מירון (לעיל, הערה 6), עמ' 257.

'שאלת האישה' וקולן של נשים בחברה החלוצית לאור הקובץ 'קהליתנו'

מתגלה פער בין ערכים הכרטיים לבין תגובות רגשיות בהתייחסות ל'שאלת האישה', בעוד שבמציאות הצליחו הנשים להגיע להישגים של ממש בשינוי מעמדן ותפקודן. עוד אומרת אלבוים-דרור כי הדגם שבבסיס האוטופיה הציונית הוא חד-מיני גברי והאישה ממוקמת בו כעוזר שכנגד בלבד.¹⁹ בחינת 'שאלת האישה' ב'קהליתנו' מחזקת טענות אלה.

'ביתניה עילית'
1922, ציורו של
אריה אלואיל.
ברקע העמודים
חיתוך עץ באתנו
שם, מעשה ידיו
של האמן בשנות
השלושים
(באדיבות גבי נאה
רוונפלד)

הארוס בתפיסת העולם הנורמטיביות של 'קהליתנו'

'שאלת האישה' כרוכה ב'קהליתנו' באחד המוטיבים המרכזיים בשיח המתנהל בו, הארוס. המשמעויות של מושג הארוס בקובץ אינן חד-משמעיות ולעתים קרובות הן עמומות. דומה כי ככל שמעמיקים בקריאה קשה יותר להגדיר בבירור את המשמעויות שתלו בו מחברי הקובץ. כתיבה מרובדת וסתומה מאפיינת בכלל את סגנונו של הקובץ. אולם עמימות המושג ארוס וריבוי משמעויותיו נובעים בעיקר מכך שיותר משהוא נקשר במשמעויות קונקרטיות ופרקטיות הוא היה, בלשונם של מחברי הקובץ, עוד ביטוי לחוויה הנפשית הרוחנית אשר לידים בה היה עיקרה של ההגשמה החלוצית.²⁰

העדה, על פי תפיסתם של מאיר יערי וחבריו, מבוססת על שותפות ארוטית. החוויה הארוטית נתפסה על ידם בהקשר רוחני ולעתים אף רליגיזי. בשותפות הארוטית התכוונו לשותפות שאינה מוגבלת

19 ר' אלבוים-דרור, 'נשים באוטופיה הציונית', קתדרה, 66 (טבת תשנ"ג) עמ' 111-143, במיוחד עמ' 112-113.
20 ראו: י' ויילר (לעיל, הערה 15).

החלוצה. בשונה ממקורות אחרים, 'שאלת האישה' עולה בהם משתי נקודות ראות: הראייה הנורמטיבית, הבאה לביטוי בקול הגברי והראייה האחרת, הנשית. מתוך היומנים ניתן לעמוד על השוני בין שתי נקודות הראות אך גם על הדיאלוג שהתנהל ביניהן, וזאת מתוך תוכה של התקופה, ללא פרספקטיבה נוסטלגית או היסטורית. היומן הקבוצתי חושף אפוא את הנושא חשיפה רב-קולית, ישירה ואותנטית.

קובץ 'קהליתנו'

'קהליתנו' הוא המוכר והנחקר מבין היומנים הקבוצתיים.¹⁵ הוא היחיד מביניהם שראה אור ופורסם ברבים על ידי מחבריו. מהדורתו הראשונה ראתה אור בשנת 1922, סמוך ביותר לזמן חיבורו.¹⁶ הקובץ הוא יומנה של חבורת חלוצים ראשונה של חניכי תנועת 'השומר הצעיר'. הם עלו לארץ בקיץ 1920 והתיישבו על צוק נישא מעל הכינרת, בחוות המטעים של יק"א - ביתניה עילית. קבוצת השומרים הייתה קטנה ויוצאת דופן ברקעה ובמטענה התרבותי בקרב בני העלייה השלישית. בשנות מלחמת העולם הראשונה גלו רבים מהם מפולין ומגליציה עם משפחותיהם לווינה. כאן נחשפו הצעירים להלכי הרוח של 'תרבות הנעורים' ותנועות הנוער הגרמניות ולהשפעתם של הוגים כמו גוסטו וינקן, זיגמונד פרויד, אוטו ויינינגר, מרטין בובר ושמעון ברנפלד. בווינה נתוודעו גם למסגרות חברתיות שהתפתחו בארץ-ישראל, כמו המודל הקבוצתי של דגניה וארגון 'השומר', וכן לדמותו ולתורתו של א"ד גורדון.¹⁷ לרקע תרבותי-רוחני זה היה חלק בעיצוב אופיה החריג והמיוחד של הקבוצה.

בתום כשמונה חודשים לשבתם בביתניה ירדו חברי הקבוצה מן ההר והצטרפו לגדוד שומריה, שעסק בסלילת הכביש חיפה-ג'דה. הירידה מן ההר אל הכביש סימנה לידם סיום של תקופת הראשית. בשומריה, במחנה שעל הכביש, החליטו להתגבש לגרעין התיישבותי שיקים יישוב קבע בעמק יזרעאל. חלוצי ביתניה ראו בהחלטה זו פרדה מנעוריהם ומחלומותיהם. על רקע ההכרעה והמפנה החליטו לשמר את חוויית הראשית של ימי ביתניה ושומריה באמצעות קובץ שיכיל, כרשום בשער, את 'פרי הגותם, לבטיהם ומאווייהם' מאותם ימים. אולם מאחורי פרסום הקובץ עמדה גם תודעה של שליחות היסטורית משיחית. מחבריו האמינו כי הם נושאים בשורה של חברה חדשה ואדם חדש ומוטל עליהם להביאה לעולם.¹⁸

במחקרה על נשים באוטופיה הציונית טוענת רחל אלבוים-דרור כי האוטופיה והמעשה דיברו ב'שאלת האישה' בשני קולות. האוטופיה לדבריה פיגרה אחר ההתפתחות במציאות. דווקא באוטופיה

15 ראו: מ' צור 'הדרך לקהליתנו', קהליתנו, עמ' 1-12; ת' הס, 'כלום תשאל מהו שעור-קומה של מרבד', עבודת גמר, האוניברסיטה העברית בירושלים, 1996; אופז (לעיל, הערה 11); י' ויילר, 'הקסם של "השומר הצעיר"', קתדרה, 88 (תמוז תשנ"ח), עמ' 73-94.

16 מהדורה נוספת של הקובץ ראתה אור בתשכ"ד בהוצאת בית-אלפא, ובתשמ"ח פורסמה מהדורה בהוצאת יד יצחק בן-צבי, מלווה בהארות והערות מאת מוקי צור.

17 ראו: א' מרגלית, 'השומר הצעיר': מעדת נעורים למרכזים מהפכני, תל-אביב תשמ"ה, עמ' 17, 29.

18 ראו: אופז (לעיל, הערה 11), עמ' 38-40.

מקומם של הנשי והאישה במסגרת האוטופיה הארוטית של 'קהליתנו'

ברשימה המסכמת את תקופת הראשית כתב בנימין דרור, מהמשתתפים הבולטים בשיח 'קהליתנו':

שאלת האשה בחוג התרבותי הנוצר על ידי הגבר - תפסה מקום עיקרי כבר בתנועתנו בחוץ לארץ... קהליתנו יכולה אמנם להיות יפה אבל היא לא תהא שלמה כל זמן שהצעירה שלנו לא תעמוד שכם בשכם אתנו. עדת גברים מסוגלת ליצור תרבות לה לעצמה ולדורות אבל לקויים נהיה כל זמן שהאשה... תשאר בפינה נידחת וערכה יהא כאפס בחיי העדה... לא אדע מרגוע עד שתיראה קהליתנו שתשמש סביבה נאותה להתגשמות השאיפה היסודית הזאת (עמ' 30-31).

חיה רן, 1997. זה כתוב שחור על גבי לבן, צבעי מים על נייר 50 x 62 ס"מ (צילום: דני רן)

נקודת המבט שממנה מועלית 'שאלת האישה' בדבריו של דרור היא נקודת מבט גברית. ההתייחסות האמפתית והאידיאולוגית-השוויונית כלפי מעמדה של הצעירה בעדה מובעת מתוך עמדה הגמונית ופטרונית שבעיקרו של דבר היא עמדה פטריארכלית. הגברים אכן הועידו לנשים תפקידים מסוימים וחשובים. דרור ברשימתו הרטרואפקטיוות העמיד תפקידים אלו על מישור מעין פסיכולוגי:

לייצור וצריכה, אלא לשותפות בעלת איכויות רוחניות ונפשיות. נתן ביסטריצקי תיאר את החוויה הארוטית כזיקה ברמות שונות, שהראשונה שבהן היא 'מגע בשר בבשר' והעליונה שבהן היא 'מגע אנושי באלהים' (עמ' 160-161). אליהו רפפורט תיאר את 'האקט המיני' כ'שיבה אל התמימות האלהית' ואל 'המקור האלהי' (עמ' 179). הארוס והשותפות הארוטית הוצגו בחזון החברתי האוטופי של 'קהליתנו' כ'כוח היחיד שביכלתו לפדות את העולם ולהשיבו למקור היופי, הבהירות המאחדים את הכל בהרמוניה נשגבה' (עמ' 74-75).²¹ אמנם אין להתעלם מתיאורים ומציורים לשוניים קונקרטיים וגופניים הנלווים לא אחת למושג ארוס. הופעתו ב'קהליתנו' מאופיינת בעירוב תדיר בין התחומים גוף ורוח, ממש ומופשט וארציות וערטילאיות. אולם מעבר לעמימותו וערפולו ברור כי המשמעויות שתלו אנשי 'קהליתנו' בארוס היו בעיקרן מכוונות לאיזו איכות מיוחדת ועליונה של קשר אנושי ושיתוף, אשר מכוחם, האמינו, ייהפך ציבור של אנשים לעדה. ביחסים הארוטיים ראו יערי וחבריו את ייחודה של העדה השומרית בין הקבוצות השיתופיות האחרות.²²

התביעה החזרת בגרסאות שונות בקובץ לממש את הפוטנציאל הארוטי ולשחררו היא כמובן פועל יוצא של המשמעויות האידאיות המוגבהות שתלו בו. ברשימתו 'מתוך התסיסה' (1921) כתב יערי: 'דרשנו שהאיש הנחנק במסגרת פרטיותו המצומצמת והמחוספסת שכבות רובצות של הצויליזציה המיכנית, מוכרח לנדוד ולחזור אחרי אחים שבשיתוף עם נשמתו ועם בשרם החומד יתמוזג לנשמה שתפנית ויחוג חג האיחוד עם האיש, עם הבריאה וכל המתהווה' (עמ' 267). מתוך הדברים משתמעת אמונה כי הסרת אותן שכבות צויליזציה מכנית יכשירו את האדם החדש, איש העדה, לאותה רמה של שותפות שראשיתה בבשר וסופה בהוויה כולה ובאלהים עצמו (עמ' 269).²³

חיה רן, 1998. 'ללא שם IV', שמן וטמפרה על בד + צילום, 30 x 80 ס"מ (צילום: יקיר גרשון). עבודתיה של חיה רן המלוות מאמר זה משמשות לה אמצעי לדיון מחדש בדמות האישה. תצלומים אנונימיים, תצלומים משפחתיים ומקורות כתובים כגון 'ספר הקבוצה' שהחזירה אביבה אופז, הם מקורות לעבודותיה.

21 ראו: אופז (לעיל, הערה 11), עמ' 38-40.

22 ראו: מ' יערי, 'מכתב מביתניה לגולה' (1920), קהליתנו, עמ' 271-280.

23 בתפיסות אלה ניכרת השפעת הפילוסופיה הדיאלוגית של מרטין בובר, שמייסדי התנועה נחשפו אליה בתקופת הראשית בווינה. ראו: מרגלית (לעיל, הערה 17), עמ' 23-33; מ' צור, קהליתנו, עמ' 2-3; אופז (לעיל, הערה 11), עמ' 20, 35-36.

הגדולה' היולדת והחולצת שד והיא גם חיק עצום הכומס בקרבו כוחות אלימים חסרי מעצור. מערכת היחסים בין החלוץ לאדמה מורכבת ודו-ערכית. יש שאלו יחסים של ברית והזדהות, ויש שהם יחסי מאבק אלים לכיבוש.²⁵ הקשר אדמה-אישה מופיע לראשונה בקובץ ברשימה של אליהו רפפורט שבה מתואר טקס נישואין לכאורה בין החלוץ והאדמה: 'אדמת נוריס! וכי אין זה שם של כלה... כחתן אשר מוסר בחיק כלתו את עצמו... כן נמסור את עצמנו לבטן אם של האדמה המקדשת' (עמ' 33-34). ואכן המעשה החלוצי מתואר לעתים כאקט של התקרבות אל הנוף והאדמה תוך כיבושם. בציור המאבק מובלע גוון ארוטי מיתי שרווח בספרות התקופה. באחת הרשימות מדומה החלוץ ל'מתישב הראשון', שכמוהו 'פוצע' באכזריות את האדמה כדי 'להכריחה ללדת' (עמ' 91). 'ההתכה בין אשה לאדמה', כותבת תמר הס, 'משליכה מיחסי הכוחות חלוץ-אדמה אל היחסים הנרקמים בין גבר לבין אשה. אלו האחרונים הופכים, אף הם, לעימות כוחני או להכנעה כוחנית של הנשי ובאופן זה דוחקים את הנשי אל מחוץ לעשייה החלוצית'.²⁶

שמון וטמפרה על עץ, קוטר 60 ס"מ (צילום: יקיר גרשון).

גוון ארוטי מצוי גם בשילוב של הבאר (שהיא סמל נשי מוכר²⁷) ברשימתו של יערי: 'נחפור באר עמוקה. נפתח את חיק האדמה הגדולה... האם תחליץ את שדה ומכל עורקיה יעלו מים לתוך הבאר... ובאקט זה של חסד זכה תזכנו האדמה, נמצא אספקלריה של אהבתנו' (עמ' 283). הבאר, כמו האדמה, הופכת למקור חיים מתוך אקט של אהבה המצויר כאקט של כיבוש ובעילה.

בצד הדגם הפטריארכלי, שבו נועד לאישה תפקיד מרכזי בעדה האוטופית, אנו מוצאים דגם אחר הנובע מהאתוס השומרי, דגם שבו מודרת האישה באופן מוחלט מן העדה. במכתב שכתב יערי ערב עלייתו (1919) הוא תיאר מושבה שומרית שאין בה נשים אלא גברים בלבד.²⁸ במכתב ששלח מביתניה לגולה הוא הסביר את עמדתו שאין לשתף נשים בעדה: 'הנשים אינן בשלות לקומונה וכד'. הארוטיקה היא בשבילים מליצה' (עמ' 276). בהמשך תקף את הנשים אף ביתר חריפות: 'הנעורים והתנועה שלנו מתבזבים, כי הבחורה היפה, הטחורה והפורחת מפגרת מצעד, מנפצת את הקומונה ונוטה למשפחה פיליסטרית, לחינוך ביתי ולשיעבוד רוחני. דעה זו גרמה למחנק... בדרך כלל

25 ראו: אופו (לעיל, הערה 11), עמ' 66.

26 הס (לעיל, הערה 15), עמ' 38, 39.

27 ראו: י' נכט, סמלי אשה, תל-אביב תשי"ט; הס (לעיל, הערה 15), עמ' 38.

28 מ' יערי, במאבק לעמל משוחרר, תל-אביב תשל"ב, עמ' 351-352.

נשמתנו הערה, המלאה כוח ורצון מצאה לה פתח התפרצות בארוס לצעירה. גורמים טבעיים ונפשיים שנצטברו בנו בגילנו זה, חיפשו להם מוצא ופתרון... הצעירות האלו לא חיו, אמנם את חייהן הרוחניים באותה האינטנסיביות ועושר המחשבות של הצעירים, אולם היות והן שימשו מרכז משיכה לצורך הארוטי של הגברים, הרי שהונכו על ידם בלי מחשבה תחילה ובלי תכנית פדגוגית (עמ' 30).

חיה רן, 1998. 'הסבל הזמני כדאי הוא'

הצעירות על פי דברים אלו הן מוצא ופתרון לצורך ארוטי ולהצטברות של גורמים טבעיים ונפשיים. מדברי דרור משתמע כי יכולתן להביא לשחרור הכוח המיני הגברי תורמת למהפכה של עיצוב הגבר החדש. תפקיד אחר נועד לאישה במסגרת התפיסה של המשפחה החדשה. אף על פי שהובטח לנשים שוויון בעדה, הוצבה האישה למעשה באותו מקום שהועידה לה המשפחה הפטריארכלית. הסתירה עולה מלכתחילה: במסגרת מתווה המשפחה החדשה שמשרטט ביסטרצקי ברשימתו על 'מפעלינו התרבותיים' הוא מספיד את המשפחה היהודית המסורתית כ'אידיאל של

תרבות', וכ'קנין אחרון ויחיד של עם' (עמ' 166). ובעקבות מודל משפחתי זה הוא מצפה מן האישה למלא את תפקידיה המסורתיים: 'ליטופי אם', 'מסירות אחות', 'חום אצבעותיה', 'ברכת אשה על נרות שופעים חום ההודויות' (עמ' 167).

תפקידה המוגדר ביותר של האישה בעדה הוא 'הקמת הדור'. אליהו רפפורט מייחס לתפקיד זה מעמד של 'קדושה': 'הנישואין קודש הם', אומר רפפורט, 'אם נתגשם בהם אקט המינים האמיץ, השואף להקמת דור' (עמ' 182). ההולדה היא לכן בסיס לאפשרות השתלבותה של האישה בעדה: 'בואי, הכנסי לתוך החוג', כותב יערי, 'בואי, תני חיים, חיים חדשים, תינוק וחיים' (עמ' 282). האישה בתור 'מכשיר' הולדה מצוירת בדברי רפפורט במידות מיתיות: 'עולם ואדמה נוצרים בחיק האשה' (עמ' 184). על פי תפיסתו האישה מגלמת את עקרון היצירה והפוריות. היא היש ומקור הכול, אך בו בזמן היא פוטנציאל בלבד, 'כלי קיבול', הנוקק לכוח הזכרי המניע, היוזם והיוצק דמות לאותו יש גולמי. מכוחו של הגבר, הזכר המפרה, מתממשת אפוא המיניות הנשית.²⁴

מתוך נקודת מוצא דומה נקשר בנשיות מוטיב האדמה - סמל מרכזי ב'קהליתנו'. לאדמה ב'קהליתנו' רובדי משמעות ברוח ספרות התקופה. האדמה היא מושג אמביוולנטי: היא 'האם

24 תמר הס קושרת גישות אלו עם השפעת רעיונותיו של אוטו ויינינגר על חברי הקבוצה. ראו: הס (לעיל), הערה 15, עמ' 25.

נשיות בתפיסה הגברית של 'קהליתנו' היא אפוא אידאל, סמל, עיקרון או ארכיטיפ, וכל אלה הגביהו והעצימו את מידותיה של האישה אך בה בעת דחקו אותה מן הממש וביטלו אותה כסובייקט. היא איננה אישה פרטית אחת, אישה בשר ודם, אישה הנושאת שם, ביוגרפיה וקול אישי משלה. אליהו רפפורט עצמו הוכיח את חבריו על כך ש'קל מאד להיות נודד לקראת אידיאל-האשה הרחוק ולבזות נערה קרובה שנתגשמה בבשר ודם' (עמ' 177).

יערי עצמו עמד כעבור זמן לא רב על כישלון האוטופיה של שחרור האישה והציגו כאחד מסימני כישלונה של החברה החדשה. מעמדה של ריחוק, לאחר שעזב בכעס את העדה, תבע יערי את עלבונה וקיפוחה של האישה מידי החברה החלוצית: 'בעדת קהליתנו', כתב יערי, 'היו כל הבחורות ככלה אחת. כולן צחות וטהורות... ואותה "הכלה הכללית" הרי עד היום הזה אינה יוצאת מהמטבח והאוהל לראות את החיים כמו שהם'. הוא העמיד מול האימהות את 'האחיות' ומצא בחייהן 'צמצום נורא'. יערי ראה במצבן זיוף 'הסמלים': 'בו בזמן שמקטירים לנערות בדמות האם הקדושה נשארות הן בקיבוצים הגדולים כשפחות המחנה... אבל סולחות ואוהבות'.³² יערי לא ניקה אפוא גם את הקרבן, את 'האחיות', מאחריות למצבן.

התפיסה המגדרית הנורמטיבית ב'קהליתנו' מצטיירת כתפיסה שבעיקרה היא פטריארכלית. רושם זה עומד בסתירה ליומרה ולדימוי העצמי המהפכניים של מחברי 'קהליתנו'. סביר להניח כי הסתירה לא הייתה מודעת וכי יסודה היה במידה רבה במה שתיארה אלבוים-דרור כפער שבין ערכים ונורמות קוגניטיביים ובין הרובד הרגשי והתגובות המותנות במסורת.³³

קולן של הנשים ב'קהליתנו'

לנוכח מרכזיות הדיון ב'שאלת האישה' בשיח הגברי ב'קהליתנו' מפתיעה נוכחותו המצומצמת של הקול הנשי. רק חמש רשימות הכתובות בידי נשים מכונסות בקובץ וכולן משולבות במדורים הווידויים והאינטימיים יותר: 'מיומן הקבוץ' ו'באהלים'. ניתן היה לצפות כי מסגרת הקובץ האינטימי והווידוי תעודד את שיחן של הנשים. ואולם, כפי שמראה הס, נוכחותן של הנשים בקובץ היא בעיקרה נוכחות פסיווית – הנשים משתתפות בשיח לרוב כנמענות בלבד. השיחה מבוססת על דובר גברי ומאזינה נשית. הפסיוויות והקבלה המאפיינות את הנוכחות הנשית הן שמאפשרות את השיח הגברי.³⁴ סביר להניח שהנוכחות המינורית של הקול הנשי נובעת בין היתר ממיעוטן של הנשים בעדה – ארבע בחורות לעומת עשרים ושישה בחורים. הסבר אחר עשוי להיות שהווידוי קיבל אופי טקסי, ממסדי ואף פולחני, ולכן לנשים, בהיותן ציבור שמקומו על פי תפיסת העדה היה בשוליים, לא היה חלק במעמד זה.³⁵

32 מ' יערי, 'סמלים ותלושים', הדים (תרפ"ג). לפרסום חוזר של המאמר ראו: א' שדמי (עורך), אל עיקר חיזוקים (מקורות, 1), גבעת-חביבה תשמ"ד, עמ' 60-270.

33 אלבוים-דרור (לעיל, הערה 19), עמ' 113.

34 ראו: הס (לעיל, הערה 15), עמ' 40-43.

35 ראו: שם, עמ' 46; אופו (לעיל, הערה 11), עמ' 19.

שיבה לאדמה
ולטבע – חריש
בעמק יזרעאל.
תצלום של יוסף
שוויג, 1928

הבחורות הפורחות היו מחלישות את יסוד המאבק אצל הבחור ואת הנאמנות החברית. היא היתה מעמעמת את האופקים שלו²⁹.

ברשימה גנוזה שהועיד ל'קהליתנו' ביסס יערי את הדרתה של האישה מהעדה על דגמים היסטוריים: 'האם האישה לקחה אי פעם חלק ממשי בעדה? מדוע לא השתתפה האישה בשום תנועת מיסדרים גדולה? האם אין העדה ישות גברית טהורה, רוחנית לרוב' (עמ' 288). גם דרור נשען על דגמים היסטוריים – אנשי אתונה, החסידים והנוצרים הראשונים כולם היו לדבריו חבורות גברים אשר 'דחו מחוגם' את הנשים (עמ' 30).

בהידרשו לנושא זה טוען דוד ביאל כי 'הציונות הארוטית' המושתתת ברשימותיו של יערי על דימויים גבריים נובעת מתוך תפיסה שזיהתה את הנשיות עם חולשה בעוד הגבריות זוהתה עם כוח.³⁰ על סמך דברי דרור וחברים אחרים ב'קהליתנו' סביר להניח כי תפיסה מגדרית זו רווחה בקרב החבורה הגברית כולה. הס קושרת עמדות אלה ב'קהליתנו' בהילת הקדושה שנכרכה סביב המעשה החלוצי. הילה זו יצרה חיץ בין המשמעות הגלומה במושג חלוץ לבין זו המסומנת בתיבה אישה.³¹

29 מ' יערי, 'מכתב מביתניה לגולה', ד' זית וי' שמיר (עורכים), דיוקנו של מנהיג כאדם צעיר, גבעת-חביבה תשנ"ב, עמ' 79-80.

30 ד' ביאל, ארוס והיהודים, תל-אביב תשנ"ב, עמ' 243-246.

31 הס (לעיל, הערה 15), עמ' 21.

נושא אחר העולה לרוב בכתבי חלוצות ואינו מופיע בהבלטה הצפויה ב'קהליתנו' הוא הפלייתן בעבודה: קריאת תיגר על הדרתן של הנשים מהעבודות היצרניות ודחיקתן לעבודות השירות המסורתיות. ברשימות הנשים ב'קהליתנו' נעדרות גם תביעות לשוויון חברתי ולשותפות בהכרעות ובהנהגת הקבוצה.³⁷

העדר הנושאים הנשיים והעמדות הנשיות האופייניות ברשימות הנשים ב'קהליתנו' עשוי לרמוז לכך שבשלב שבו נכתב ונערך הקובץ עדיין לא הבשילה המודעות לזהות המגדרית והעניין עדיין לא נתפס

כראוי למאבק או אף לביטוי. ניתן לייחס את הדבר לגילן הצעיר של הנערות ולקרבה בזמן לחוויה המרוממת של העלייה וההתנסות בחיי קבוצה. במידה מסוימת, אפשר לקשור את הדבר גם להלכי הרוח ההומוארוטיים שרחשו ב'תרבות הנעורים' הגרמנית, ואשר הדי השפעתם נשמעים בקובץ.³⁸ אולם בו בזמן ניתן לראות בניטרליות המגדרית מידה של חתרנות בלתי מודעת או תודעה מגדרית בשלב התמים שבו השוויוניות נתפסה כמובנת מאליה. בשלב זה היו הצעירות עסוקות, בדומה לגברים בעדה, בלכטי מימוש עצמיותן היצרית והרגשית ועיצוב האני כאדם חדש וכמהפכן צעיר.³⁹

גוון אחר של הפן החתרני ברשימות הנשים מצוי בניסיון לחדור למחוזות שבאופן סטראוטיפי סומנו כגבריים, מחוזות שבהם לא היו צפויים נוכחות וקולות נשיים: הן כמהות לפריצת גבולות ולשיכרון חושים, להיענות לפראי, ליטול לעצמן חירות לשבור מסגרות ולהיבלע בתוככי חוויה יצרית אקסטטית. שיכרון חושים ומצבים של אקסטזה קבוצתית היו ביטויים לחוויה המיסטית-הרליגיוזית המיוחדת שעמדה במרכז עולמם הרוחני של אנשי 'קהליתנו'.⁴⁰ בתביעה הנשית

לקחת בה חלק יש חריגה מגבולות המודל הנשי שעוצב ברשימותיהם של אליהו רפפורט, יערי וביסטריצקי. הדבר בולט ברשימתה האקספרסיווית והפויטית של רחל, ואביא לדוגמה קטעים מתוכה:

אני, אני ... / המחשבה עזבתני; לא אחפוץ כלום; לא אחכה לשום דבר. / הוי! דממה, טוהר, זוהר כסף...
חבקתי את עצמי בזרועותי - בחזקה בחזקה; אני אוהבת, אוהבת...
והתהום מושכת מושכת / ... לקפוץ לתוכו מתוך טירוף דעת ושכרון, ולהיות נופל נופל עד אין קץ...
ארצה לנהום? להעלות קצף; לפוצץ את גלי שדי לסלע החיים... / לרוץ קדימה לקראת העולם; לחות חופית ופראית; בוימה ובתפארת... ארצה לשתות מגביע החיים המלא. מה אכפת לי - אתה, הוא כולם?! ארצה לנהום ולחיות! אני, אני! (עמ' 107-109)

37 לעומת זאת הנשים תבעו שוויון בתחומים שאינם חברתיים, ראו על כך להלן.

38 ראו: מרגלית (לעיל), הערה 17, 1985, עמ' 86-90; ביאל (לעיל), הערה 30, עמ' 244-245.

39 ד' יורעאלי עומדת על כך שהנשים בעלייה השנייה והשלישית הדגישו את האידאולוגיה של השינוי העצמי כמטרה משותפת להן ולגברים. השינוי העצמי וההשתתפות ביצירת חברה חדשה היו מחויבויות שאיחדו אותן יותר מאשר המאבק נגד הדיכוי הגברי. ראו: יורעאלי (לעיל), הערה 1.

40 ראו: ויילר (לעיל), הערה 15.

מאיר יערי ובתו רחל, 1927

אולם דווקא דחיקתו של הקול הנשי מעניקה לו בקובץ משקל סגולי גבוה. יותר מכך, בעצם השתתפותן של נשים בשיח ניתן לראות רמזו להדירה חתרנית, ותוכנן ואופיין של רשימותיהן עשויים לחזק רושם זה.

ברשימות הנשים בקובץ באה לביטוי שאיפה להשתלבות ללא סייג בעולמו של 'קהליתנו', עולמו הרוחני והאסתטי, אך הדבר כרוך בטשטוש ובהדחקה של הזהות הנשית ושל 'שאלת האישה' ואף בהתעלמות מהן. ההתעלמות באה לביטוי בהימנעות מתמות נשיות צפויות. בניגוד למוכר

מרשימות של חלוצות בקובצי זיכרונות וביומנים אישיים,³⁶ אין בכתיבתן של הנשים ב'קהליתנו' ביטוי לכאב הניתוק מהבית ומתרבות מעודנת או לגעגועים למשפחה, לנישואין ולאימהות. מוטיב נשי מרכזי, הלידה, מופיע ברשימותיהן של רחל ויהודית ב'קהליתנו', אולם במשמעות מטפורית: 'שיחותינו', כותבת רחל, 'חבלי לידה בהן. החיק ההרה סובלת מכאובים, הדם שותת, הלידה כה קשה, הנוליד ילד חי - או נפיל נפל חסר דמות' (עמ' 107-108). הלידה מצוירת בדבריה בגוף ראשון רבים כאקט קולקטיבי. אולם אין מדובר בלידה פיזיולוגית אלא ביצירה חברתית רוחנית. יהודית מדברת על מימוש 'האשה היולדת' שבה, על היות האישה 'יוצרת ערכים'. היא מתבוננת בפסלו של מיכלאנג'לו 'מרים' - סמל האימהות המקריבה - ורואה בעיניה מחאה: 'מדוע אני לא הורת לאל?' (עמ' 127). היא מבקשת להיות אישה שלמה, משמע ללדת ילדים וערכים רוחניים כאחד.

חיה רן, 1997. 'יומן וידויים', צבעי מים על נייר, טריפטיכון, 14 x 8 ס"מ כל עמוד. המובאות מ'ספר הקבוצה' (צילום: דני רן).

36 כגון: ר' כצנלסון (עורכת) דברי פועלות, תל-אביב תר"ץ; ל' בסבין (עורכת), חברות בקובץ, עין-חרוד תש"ט; כצנלסון (לעיל, הערה 7).

הביטוי האקספרסיוניסטי המיוחד ל'קהליתנו'.⁴⁴ האקספרסיוניזם תאם את עולמה הסוער של 'קהליתנו' ואת הרשימות שנכתבו מתוך חוויה של ראשוניות בעולם שנראה היה כי גבולותיו נפרצו, סדריו הותרו וכליו נשברו.

כתיבתן של הנשים בקובץ מתאפיינת באמירות בוטות, ישירות וחדות ובטונים זועקים. במקום ההרמוניה המאוזנת והכבושה – תבניות שבורות, אליפטיות ומתפרצות. גם הרקמה הציורית היא בעלת אפיונים אקספרסיוניסטיים: מטפוריקה הנוטה לקוטביות, לפסגות ולתהומות, לגדול ולמוכלל. הקצב הוא דינמי, אנרגטי ולעתים אקסטטי. ברשימתה של רחל מצויים קווי סגנון אקספרסיוניסטיים מובהקים, כגון: 'המבט ירוץ קדימה / רעמי סער, ברקים – / ידיים חוצבות – / השמש בוערת לוחטת – / עשן מתפרץ, תמרות עשן ואש – / התבל עפה למרחביה, – / העולם כלו בוער –' (עמ' 107), 'הקדחת מענה... המחשבות באות כעופות פרא במשק כנפים חזק. ועפות להן, עפות. סער! עננים כבדים שחורים עפים. הרוח מתהולל ועושה בהם כרצונו... רעמים, ברקים' (עמ' 110). גם בכתיבתה של שניקה ניכרים קווי סגנון אקספרסיוניסטיים, למשל: 'פקוקים, הרהורים, אנליזה, הזיות, חזיונות – מה לכם אצלי... הנה אתם באים, אוכלים את נשמתו ומוזגים ארס לתוכה והארס צובת וצובת... ומאומה לא נשאר לי מלבד התהו... מאום מלבד התהום הפרוש. ואז אחפוץ לברות. סער בי' (עמ' 117).

בצד התביעה להשתלבות בעולמה של 'קהליתנו', בהוויה החלוצית, באה החתרנות הנשית לביטוי בקובץ. גם בעמדה של סירוב – סירוב מפוכח וביקורתי לקבל את המסגרת התובענית של המציאות החלוצית ובפרט את דרישותיה מן הנשים ואת התפקיד שהועידה להן. קולות הסירוב נשמעים לעתים באופן מפורש ומודגש ולעתים בשוליים ובעקיפין, במבעים של ביקורת, אכזבה וחשיפת כישלון הנוגעים למודל האידיאלי ולחזון המהפכני שהתיימרו החלוצים להגשים. הכותבות נותנות ביטוי להרגשה כי החברה החדשה לא הצליחה להוות תחליף מתוקן למשפחה, ולא הביאה תשובה לתחלואי החברה האירופית המסואבת. חיי השיתוף בעדה השומרית לא מנעו ייאוש, תשישות, בדידות, ניכור וניצול – סממני חוליו של העולם הישן.

חשיפת כישלון נזעקת מתוך קריאתה של שניקה לסעד ותמיכה. רשימתה מציירת מצב של 'אפיסת כוחות', 'תשישות'. היא מנסה בשארית כוחותיה: 'לא להרשות לרגשות שישלטו בי'. היא מתארת את ניסיונותיה למצוא אצל חבריה חיוק: 'יוצאת, מסתכלת בכל אשר סביבי', מנסה 'לקרא בהם', אולם היא אינה זוכה לתשובה. היא מוצאת בפניהם 'אדישות', אי הבנה, צחוק ביטול או חוסר הערכה... ארגיש סביבי קור הקרח והגני נעלבת בעדכם – בעד האנשים האהובים עלי כל כך. ואני שבה אלי ומחליטה שלא לבוא יותר. שלא להביט ולא לשאול' (עמ' 118).

בתוך חוויית ההתחדשות והתרוממות הרוח מוצא עצמו היחיד בודד ותועה. 'היה יפה', מספרת חנה, 'צעירים וצעירות חיו בעבודה ושירה... והיא – עליה עברו ימים ולילות של בדידות... היתה תועה בדרכה' (עמ' 120-121). גם שולמית מציירת חוויה של בדידות בתוככי החיק האינטימי של העדה.

44 על האקספרסיוניזם ב'קהליתנו' ראו: אופז (לעיל, הערה 11), עמ' 56-63.

בחזרה האובססיווית על התיבה אני נשמעת קריאה שיש בה חופש מלא ותחושה של עצמה וכוח. ואכן לכמיהותיה של רחל אין גבולות – התהום מחד גיסא והשמים מאידך גיסא. בהרגשה של כוח פרומתאית היא מבקשת להבקיע שמים וארץ, חומות של איסורים וטאבו. היא מבקשת לבוא עד 'חקר אלוה', להילחם בו, 'להשליך את עולו מעל צוארך, לגנוב ממנו את סודות העולם האחרונים' (עמ' 108). מאותה עמדה של חופש פורץ גבולות היא אינה נרתעת מלקשור זימה בתפארת ולהבקיע טאבו בתיאור חושי של חוויה מינית: 'כוח נסתר, דינמי מושך אדם אחד לשני, תופס בציצית הראש ומצוה עליהם להודווג ... / אחד לשני ... / ידים פרושות – למרחקים, קדימה! / עינים משתוקקות לחזור לתוך חשכה... / הגוף רועד... / חה! חה! / (עמ' 110).

תמטיקה דומה מצויה ברשימותיהן של כותבות אחרות.⁴¹ שניקה טוענת: 'למה לא תרשו לי להשתגע, להיות פראית, לרוץ במרוצה מטורפת קדימה, ללכת אחרי הקריאה הסודית של החיים... סער בי... התוכלי פעם לאמר לעצמך: השתחררי' (עמ' 117).

גם ברשימתה הפיוטית של שולמית יש ביטוי לדחף החופש ולפריצת עכבות ומחסומים מגדריים. היא מבקשת לקחת חלק בלילות 'התרועה, סער ופראות', ב'שירת הפרא' ובריקוד שתחת רגליו 'נאנחת האדמה'. היא מביטה בעיני הרוקדים 'הלוהטות מהשתכרות' ו'המוארים באור משונה', ולאחר מכן שואלת: 'מדוע רוקדות אצלנו הצעירות לפעמים כה רחוקות או יותר נכון כמעט אף פעם?' (עמ' 228-229). 'פחדנות', היא משיבה בכאב או בלעג. בנימה שיש בה תערובת של תחנונים ותביעה היא פונה אל חבריה: 'בלילות כאלה הייתי יכולה לזרוק בפניכם את דם לבי החם: "הא לכם קחו קחו... אתם אהובי נפשי... קחו את חיי המתפרצים... בלילות כאלה התאבקתי עם אהבתי אליכם וכבשתי לי את הזכות להיות אתכם וביניכם"' (עמ' 228).

פריצת הגבולות אינה מבחינה בין המרחבים הרומנטיים ובין תחומים פרוזאיים של חיי ההגשמה החלוציים, שכן גם כאן מוצבים גבולות וגם כאן יש לחלוצה אתגרים לכיבוש. בין האתגרים – מבחן הגוף בעבודה.⁴² 'מחייכים ומשתוממים לזה שאני מחפשת לי את העבודה הקשה?', שואלת רחל, ומשיבה: 'התדעו מהי בשבילי? / התדעו כמה היא משכרת אותי? / אתה מטלטל סלים כבדים מלאי אבנים ולא תרגיש כלום. רק רושם אחד: לטלטל ולשאת ולא / תרגיש כלום מלבד כבד הסלים; וכלום לא תראה מלבד סלים מלאי אבנים. / הנך משתכר. / ואחר כך תישן שנת-שיכור עמוקה. שנת אבן' (עמ' 106). בהשתלבות בעבודה הגברית, עבודת החלוצ, יש התעלמות מגבולות הזהות המינית. הס עומדת על ביטויה של התעלמות זו גם בלשון – בשימוש בלשון זכר סתמי ('אתה מטלטל סלים'; 'ולא תרגיש'; 'ולא תראה'; 'הנך משתכר' וכו').⁴³

נטילת החופש באה לביטוי גם במבע. בצד מבעים ליריים מעודנים ומטפורות נשיות (על פי רוב קשורות המטפורות בהיריון ולידה) נשמעים בכתיבתן של חברות הקבוצה קולות ה'סער והפרץ' של

41 השיגעון וההיסטריה היו כלי ביטוי שנשים נזקקו לו בתרבויות שלא אפשרו את השתתפותן בשיח הרשמי. ראו: הס (לעיל, הערה 15), עמ' 50.

42 כאמור התביעה לשבירת גבולות המגדר בתחום העבודה איננה תופסת מקום מודגש ברשימות הנשים ב'קהליתנו'. להלן אחד הקטעים הבודדים שבהם עולה הנושא ברשימה שכתבה אישה.

43 הס (לעיל, הערה 15), עמ' 47-48.

117 קתורה 'שאלת האישה' וקולן של נשים בחברה החלוצית לאור הקובץ 'קהליתנו'

מצוקת החלוץ מצד אחד ומעמדה המושפל של הנערה החלוצה מצד אחר היו לעתים, על פי הנרמז בדבריה של שניקה, אף רקע לניצול מיני. גם שניקה מוחה על היות הנערה כלי קיבול לבדידות, למצוקה ולסבל של הגבר, בעוד עולמה הפנימי העצמי איננו נחשב. את תפקידה, מנקודת המבט הגברית, היא רואה כמי שנדרשת ללטף ולהרגיע. היא מסיימת את רשימתה באמירה לא מפורשת.

חלוצות בסלילת
כביש, תצלום
מראשית שנות
העשרים

על השאלה 'למה הוא בא אלי כעת?', היא משיבה בסרקום: 'כי קשתה עליו הבדידות... הוא רוצה לקחת את זו אשר אותה לא החשיב... שבה הוא ראה רק יצור נבוב בלי נשמה ערה'. היא פונה אל הנמען הגברי במרירות: 'כן, קח אותה בחזקה ועשה אותה עפר תחת רגליך, עשה זאת בשעת חולשתה'. ומהאמירה הסרקסטית - אל הסירוב, המנפץ את המודל הנשי שעיצבו אליהו רפפורט וביסטריצקי,⁴⁷ ומציב גבולות ביחסי גבר ואישה: 'אין לי בשבילך לא סליחה ולא איבה. אני יכולה להבין אותך, אבל לא ארצה ולא אוכל להיות רק היצור המלטף והמרגיע'. היא מתנה את יחסיהם בכך שיהיו מושתתים על 'ערך אנושי שווה' ועל 'שנראה זה בוו את הנשמה' (עמ' 118).

47 השווו לעיל, עמ' 105-106 וכן: נ' ביסטריצקי, 'מפעלינו התרבותי', קהליתנו, עמ' 167.

היא מתארת צימאון לקשר אנושי, להבנה ולאמפתיה, ומנסה לשווא למצוא את אלה אצל חבריה: 'בלילות כאלה הייתי מהלכת כעני מאהל לאהל ובקשתי מכם: "היו טובים, הבינו" בלילות כאלה פתחתי זרועותי לכם, פתחתי לרוחה עד כדי כאב – וצפיתי לשוא... בלילות כאלה התאבקתי עם אהבתי אליכם וכבשתי לי את הזכות להיות אתכם וביניכם' (עמ' 228).

ערך עליון אחר שמתנפץ ברשימות הנשים הוא העבודה. בצד ההתפעמות ושמחת הכיבוש, המוכרים מכתבי חלוצים וחלוצות, נשמעים קולות של תסכול מפוכח עם קורטוב של אירוניה צינית: 'פועלת?', שואלת יהודית, 'יפה. מאה הוכחות אמצא לך שאין את אלא משחקת... גם אם יש לי פה רגע של עבודה, הריני יודעת היטב שזוהי אשליה ולא יותר' (עמ' 128). ומהעמדה האפיקורסית עולה שאלה אסורה המערערת את הערך מיסודו: 'מדוע הוטל עלי לעבוד תמיד, לרוץ תמיד... מדוע זה אני מוכרחה לצעוק לעצמי – "לא. רק לסחוב אבנים!" בעוד שאני רוצה כל כך ללמוד, להיכנס לעולם הצבעים והמנגינות?' (עמ' 127). סחיבת אבנים וסלילת הכביש – העבודה הקולקטיבית, המכנית והסיופית – מועמדת מול עולם הצבעים והמנגינות. העמדה זו מרוקנת ממשמעות את מה שהיה לדת ולערך מקודש באתוס החלוצי. על רקע ניסיונם המיוחד של אנשי 'קהליתנו' להעניק לעבודה הפיזית משמעות רוחנית רליגיוזית⁴⁵ בולטת הנימה החתרנית בדבריה של יהודית.

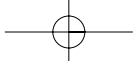
בשיח הנשים ב'קהליתנו' עולים קרבנות הבלימה והויתור. יהודית מתוודה ברשימתה על מאבק פנימי בין דחפים המושכים ליצירה ולמימוש החלום האישי ובין כוח בולם המסיג לאחור: 'כשאני רוצה לרשום לי איזה חלום קסם הנני מוכרחה לצעוק שוב "לא!" תמיד אני צועקת לעצמי "לא!"' (עמ' 127), ובהמשך: 'יש שאני אומרת לעצמי: "ככה אי אפשר הכנסי, שאלי, ספריי"... ופתאום אני צועקת לעצמי: "לא" אל תכנסי, אל תגידי, אל תשאלי, לכי הלאה' (עמ' 128-129). על רקע קידוש השיחה והוידוי, שאנשי 'קהליתנו' ראו בהם ביטויים לתרבות החדשה ולמהפכה,⁴⁶ ועקת הבלימה והאלם ברשימתה של יהודית היא אמירה חתרנית.

גם שולמית מספרת על כיבוש עצמי כואב. היא שהלכה בלילה בין האוהלים ו'פתחה זרועותיה לרווחה עד כדי כאב' מוצפת געגועים – ציפתה לשווא. היא בולמת את 'חייה המתפרצים' וכובשת את 'הזכות להיות אתכם וביניכם' (עמ' 228).

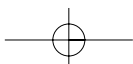
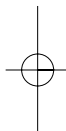
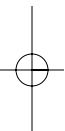
יש שנשמע בשיח הנשי ביטוי למצוקה הנקשרת באופן מפורש בזהות המגדרית. כזו היא לדוגמה טענתה של רחל כנגד הענקת זכות הסבל לגבר בלבד בעוד היא, משום נשיותה, נדונה להיות קרבן 'לשאגת סבלו': 'עמד לפנינו בן אדם: עמד בפני הנערה ומפיו אחוז העוית נזרקה לבת היאוש... צעק עלי, ירק בפני במרירות... רצה להכות אותי – יען כי נערה אני. רצה להרגני. סובל אתה אחי? הן מרגישה אנכי את שאגת הסבל המתפרצת מלבך. התדע שגם אני הנערה, סובלת מאד מאד' (עמ' 110). בגילוי זה, הפשוט לכאורה, נחשפת מציאות לא שוויונית במובן הבסיסי ביותר באותה חברה שחרתה על דגלה את סממת שחרור האישה ושוויון זכויותיה.

45 ולדוגמה, דבריו של דוד ה' ב'קהליתנו': 'כל רגע של עבודה ספוג תרבות חדשה כי בו גלום רעיון השתוף והשווה, המוסר החדש והערכין החדשים' (עמ' 90).

46 בלשון המושגים של 'קהליתנו' תוארו השיחה והוידוי כ'פגישת נשמות' ו'שיתוף אירוטי'. במכתב מביתניה לגולה כתב מאיר יערי: 'מתמסרים אנו לשכרון הוידויים ולטקס השיחה... מרגיש אתה כי באמת אנו אחרים' (עמ' 277).

19 **קתורה** | 'שאלת האישה' וקולן של נשים בחברה החלוצית לאור הקובץ 'קהליתנו'

סיכום

השיח ב'שאלת האישה' ב'קהליתנו' התנהל בשני קולות: קול אחד דיבר מתוך הכרת 'מה שצריך להיות', כשהוא נשען על מודל אידאולוגי ואוטופי, בלא שנעדרו ממנו רבדים רגשיים ותגובות מותנות במסורת, וזהו הקול הגברי. הקול האחר בקע מתוך אמונה תמימה שהתבררה, מוקדם מהצפוי, כמציאות מאכזבת ומשם זעק את מחאתו – וזה קולן של הנשים.

'שאלת האישה' והעימות המורכב שבין הקול הגברי לנשי עולים גם ביומני קבוצות חלוצים אחרים: ב'ספר הקבוצה', ב'ספר החיים', ב'הסולל' וב'מחיינו'. ניתן להעריך כי הנוכחות הנשית וההתייחסות ל'שאלת האישה' אינם אחידים ביומנים. ההאזנה לקולות ולפער שביניהם מזמנת התוודעות לאחורי הקלעים של המיתוס החלוצי, מיתוס אשר דחק והדיר את 'שאלת האישה' ואת קולה מהשיח ההיסטורי הספרותי.